

Folk Devils and Moral Panics

By Stanley Cohen

All Rights Reserved.

Authorised translation from the English language edition
published by Routledge, a member of the Taylor and
Francis Group

Heretik Yayınları: 85, Sosyoloji Dizisi: 28

ISBN: 978-605-9436-51-9

©2017 Heretik Basın Yayın

Tüm hakları saklıdır. Yayıncı izni olmadan kısmen de olsa foto-
kopi, film, vb. elektronik ve mekanik yöntemlerle çoğaltılamaz.

1. Baskı: 2019, Ankara

Yayına Hazırlayan: Levent Ünsaldı

Türkçe Söyleyen: Deniz Türker

Redaksiyon: Levent Ünsaldı

Sayfa Düzeni & Kapak: Ali İmren

Heretik Basın Yayın

Kültür Mahallesi, Yüksel Caddesi, 41/2, Kızılay, Çankaya, Ankara

Tel: +90 (312) 418 52 00 • Faks: +90 (312) 418 50 00

İnternet Sitesi: heretik.com.tr

Twitter: twitter.com/heretikyayin

Facebook: facebook.com/heretikyayin

E-mail: info@heretik.com.tr

Tarcan Matbaacılık Yayın San.

Yahyalar Mah. İvedik Cad. No: 417 Yenimahalle-Ankara

Tel: 0312 384 34 35

Stanley Cohen

**Halk Düşmanları ve
Ahlaki Panikler**

Folk Devils and Moral Panics

Türkçe Söyleyen: Deniz Türker

HERETİK

İÇİNDEKİLER

Takdim (E. Geçgin).....	7
Kültürel Siyaset Olarak Ahlaki Panik: Üçüncü Baskıya Giriş.....	25
1: Sapkınlık ve Ahlaki Panikler.....	65
2: Envanter.....	85
3: Tepki: Görüş ve Tutum Temaları	109
4: Tepki: Kurtarma ve Çözüm Evreleri.....	139
5: Plajlarda: Uyarı ve Etki Evreleri	217
6: Bağlam ve Arka Plan: Altmışlarda Gençlik.....	253
Ek: Veri Kaynakları	283
Seçilmiş Okuma Listesi	289

TAKDİM

AHLAKİ PANİK SOSYOLOJİSİNİN İMKÂNI

Ercan Geçgin

Tarımsal bir araç olan “çapa”nın son zamanlarda bir metafor olarak, gerek ekonomi gibi bilim alanlarında, gerekse futbol gibi spor alanlarında da sıklıkla kullanıldığına şahit olmaktayız. Kimileri denizcilikte kullanılan “çıpa”yı, “çapa”ya tercih etmektedir. Fakat artık ikisinin de futbolda “midfield anchor” denilen ve orta sahada genellikle karşı takımdan gelen atakları engelleyen veya kanca takan ama aynı zamanda kendi takımı kompakt hareket ederken diğer oyuncuların onun konumuna göre pozisyon aldığı veya çapasını attığı bir role işaret etmekte olduğu hususunda bir konsensüsün oluştuğunu dile getirebiliriz. Futbolda diğerlerine göre daha az serbestliği olan çapa, takımın diğer oyuncularının oyunun akışı içinde konumlarını belirlemelerine de yardımcı olmaktadır. “Teşbihte hata olmaz” diyerek, benzer kullanımı veya metaforu sosyal bilim alanındaki bazı kavramların birbiriyle kurduğu ilişkiye de uyarlayabiliriz. Sosyal teoride, çapa rolünü üstlenebilecek hangi kavram seçilirse seçilsin, mutlaka onunla birlikte kendi anlam pozisyonunu belirleyen veya yakın temasta olan başka kavramları da dikkate almamız gerekmektedir. Keza rakip takım oyuncusu misali, karşıt anlamlarla yüklü olan bazı kavramları da yeri geldiğinde, bu minvalde düşünmemizde yarar gözükmektedir.

Sosyal teoride çapa rolünü üstlenen veya üstlenebilme potansiyeli olan pek çok kavramın olduğunu söyleyebiliriz. Sözgelimi sosyal bilimler alanında kariyeri ve itibarıyla öne çıkan “sapma” kavramını toplumsal dünyayı anlama noktasında “çapa” rolüyle düşün-

biliriz. Kuşkusuz, toplumsal bağlama, toplumsal iletişime, ilişkiye ve etkileşime göre “sapma”ya yüklenilen anlam ve “sapkın” görülen birey(ler) veya gruplar değişebilmektedir. Toplumsallığı analiz etme noktasında “sapma”yı bir çapa olarak takım oyununa soktuğumuzda ise onunla uyumu yüksek olan ve takımın kompakt hareketini sağlayabilen “norm”, “ahlak”, “değer”, “uyum”, “bütünleşme”, “anomi” ve “etiketleme” gibi “oyuncu kavramları” da ya ilk on birde oyuna dâhil etmemiz ya da benzer kavramları yedek kulübesinde bekletmemiz anlam bütünlüğü açısından en isabetli tercih olacaktır.

Diğer taraftan “sapma” kavramı gibi “çapa” vazifesi görebilecek ve aynı zamanda onunla yakın oyun içinde tanımlanabilecek; kariyeri ve itibarı açısından değeri yüksek başka oyuncu kavramları da zaman zaman öne çıkabilmektedir. Bunlardan biri de “ahlaki panik” kavramıdır. Ahlaki panik, birtakım olaylara, davranışlara, kişi ya da gruplara yönelik polis gücü, mahkemeler, politikacılar/hükümet gibi formel iktidar bloğu ile medyanın göstermiş olduğu ilginin kamuoyunda aşırı ve abartılı bir şekilde tepkiye dönüştürülmesine göndermede bulunur. Başka bir deyişle, formel ve enformel denetleyici ve yönlendirici mekanizmaların bileşkesiyle belirli kişi, grup, topluluk veya olayların toplumsal düzene, ahlaki değerlere karşı riskli ve tehlikeli şekilde etiketlendirilerek toplumun genelinin panik dalgasının yaratılmasına işaret eder. Yazının başındaki çapa metaforuyla açıklayacak olursak, mevcut toplumsal düzenin, ahlaki sistemin “çapa” misali hem korunmasına hem de birtakım kişi ya da gruplara çapa kancasının (etiketleme şeklinde) atılmasını ifade eder. Kitle iletişim araçları (medya) ve onun yönlendiricileri, politikacılar, çeşitli kamu idareleri gibi çevreler kimi zaman hakem, kimi zaman teknik direktör rollerini açık ve örtük şekilde üstlenerek oyunu belirlemeye çalışırlar. Ahlaki panik ise takım oyununda çapa rolünü yerine getirirken “iktidar”, “söylem”, “ideoloji” gibi diğer oyuncu kavramların pozisyonlarını, oyun kabiliyetini de hem etkiler hem de onlardan etkilenir. Ahlaki paniğin sebebi olarak işaret edilen alt kültür grupları ve kavram setleri ise karşı takımın bileşenleri olarak anlam kazanırlar. Dolayısıyla ahlaki panik kavramı, genel anlamda toplumsal statükonun devamını sağlayacak şekilde ve toplumsal

tepkii örgütleyecek doğrultuda sapkın etiketiyle düşmanlaştırılmış gruplara karşı toplumsal/ahlaki sınırlar çizmenin, bunları devamlı güncellenmenin ve bu mekanizmaları yaratan dinamiklerin (medya ve diğerleri) kendi otoritelerini pekiştirmesi ile ahlaki panik sebebi gösterilen grupların iç dinamiğini ve tepki örgütlenmesini de hesaba katan bütünsel ve ilişkisel bir kavrayışı bize sunmaktadır.

Ahlaki panik, ilk olarak ünlü iletişim bilimci Marshall McLuhan tarafından kullanılmışsa da esas olarak elinizde tutmuş olduğunuz Stanley Cohen'in 1972'de yayımlanmış olduğu *Folk Devils and Moral Panics (Halk Düşmanları ve Ahlaki Panikler)* adlı eserinde ampirik ve teorik olarak temellendirilmiştir. Ahlaki paniğe eğilimin toplumsal ve tarihsel arka planı olduğunu not etmemiz isabetli olacaktır. İkinci Dünya Savaşı'ndan çıkan Avrupa'nın savaş sonrası ekonomik, politik, demografik, sınıfsal, kentsel, teknolojik, kültürel ve daha genel olarak toplumsal açıdan yeni bir sürece girmesi, yeni sorunları da beraberinde getiriyordu. Toplumsal değişimin en tipik boyutlarından birini kuşaklar arasındaki farklılaşmalar ve yeni kuşağın benimsemeye başladığı tarzlarla hâkim kültür arasındaki ilişki oluşturuyordu. Keza üretim sistemindeki değişim, kentleşmenin artışı ve demografik değişim ile iş gücü talebini karşılayan yeni göçmen gruplarının varlığı gibi gelişmeler ile ulusal, bölgesel ve küresel siyasal iklimler yeni bir döneme işaret ediyordu. Sanayileşme sonrasına doğru adım atan Avrupa, aynı zamanda sınıfsal bir değişim de geçiriyor ve bu değişim kentsel alandaki gündelik hayatta, ailede, çocukluk ve gençlikte de bir karşılık buluyordu. Bütün bu makro süreçler yeni kitle iletişim araçlarının (medya) gelişmesine paralel şekilde özellikle de gençliğin gerek sınıfsal gerekse başka etmenlerden dolayı kendine özgü tarzlar oluşturması (giyim-kuşamdan tutalım da müzik ve diğer beğeni alanlarına kadar), genel kamuoyunun dikkatinden kaçmıyordu. Gündeme gelen bazı hadiselerden dolayı çoğu zaman gençlik alt kültür grupları toplumun geleneksel yapısı tarafından sarsıcı veya riskli bulunabiliyordu. Bu sarsıcı kültürel ve zihinsel değişim 1968'deki toplumsal hareketlilikte yeni bir kırılmayı da beraberinde getiriyordu. Her değişim istenci; gerek geleneksel kültürde, gerekse egemen iktidarın tüm bileşenlerinde risk-

li görülebiliyor, kimi zaman da “sapma” olarak tanımlanabiliyordu. Ahlaki panik kavramını doğurtan ve sosyal bilimcilerin gündemine girmesine yol açan toplumsal bağlam da bu genel çerçeve oluyordu.

Aslında ahlaki panik, toplumdaki ahlaki sınırların belirlenmesinde de önemli işlevler üstlenen, bu anlamda futbol oyununda “çapa” işlevi gören oyuncunun savunmacı niteliğini de içinde barındıran bir yönü olduğunu belirtmiştik. Her ne kadar ileri atakları olsa da, kavramın birincil rolü savunmaya yönelik olmuştur. Dolayısıyla da toplumcu, muhafazakâr bir boyutu söz konusudur ki bu noktada Durkheim’ın *Toplumsal İşbölümü* eserinde ortaya koymuş olduğu tezi akla getirmesi muhtemeldir. Bu noktada Durkheim’ın, toplumsal sapmanın, bir topluluğun bazı sapma davranışları tanımlayarak, belirleyerek ve yaptırımlarda bulunarak hem kendini birleştirdiği hem de ahlaki değerlerini yeniden onayladığı şeklindeki işlevsel analizini anımsamak isabetli olacaktır. Medyanın toplumsal ahlakın sınırlarını güncellemedeki rolü, gücü ve işlevi, Cohen’in araştırmasında da geniş yer bulur ancak Cohen Durkheim’a atıf yapmadan bu analizleri gerçekleştirir. Diğer taraftan Cohen; Durkheimcı anlamda medyanın sınır belirleme seremonilerine yıllar sonra yazmış olduğu kapsamlı giriş (üçüncü baskı için) bölümünde kısaca yer verir. Ancak bu durum, medyanın sapkınlığı, suçu ve diğer toplumsal sorunları ele alışındaki değişikliklere dair sınırlı bir göndermeyi içermektedir.

Stanley Cohen *Halk Düşmanları ve Ahlaki Panikler* eserini 1972’de yayımlar. Kitabında, 1964 yılında İngiltere’de yer alan Clacton adlı sahil kasabasındaki paskalya yortusunda “Mod” ve “Rocker” gençlik grupların çıkardıkları küçük çaplı kavgaların plajdaki kulüplerde ve diğer insanlarda yaratmış olduğu etkinin basında abartılı bir şekilde sunulmasıyla başlayan ahlaki paniği ele alır. O dönemdeki gençlik alt kültür gruplarının benimsemiş oldukları yaşam tarzlarının, egemen kültür ve egemen iktidar ağı tarafından nasıl sakıncalı görüldüğünü ve medyanın “sapkın” etiketiyle bu grupları nasıl paniğin sebebi halinde sunduğuna odaklanır. Sadece medyanın temsil biçimine değil, o dönemin hem toplumsal yapısı-

na hem tarihsel arka planına da eğilerek bütünsel bir perspektif içinde bir ahlaki panik sosyolojisi girişiminde bulunur. Bu çalışma aynı zamanda medyanın o dönemde giderek yükselen gücünü ve kamuoyu oluşturma etkisini de gözler önüne sermektedir. Cohen'e göre toplumsal denetim mekanizmalarında rol oynayan tüm kurumsal ağların (medya, polis, mahkemeler ve diğerleri) kolektif hareketiyle veya ahlaki seferberliğiyle belirli gruplar sapkın şekilde tanımlanabilmekte, etiketlenilebilmekte ve halk düşmanı şeklinde algılanabilmektedirler. Örneğin "Mod" kelimesi, bir gençlik grubunun veya kültürünün "sapkın" şekilde etiketlenmesinin sembolü haline getirilebilmektedir. Medya bu süreçte, hem ahlaki paniğin örgütleyicisi hem de toplumsal denetim sisteminin önemli bir parçası haline gelmektedir. Genç gruplara yönelik stereotipleştirmelerin toplumda hayat bulmasında medya kritik bir rol oynamaktadır.

Ahlaki paniğin oluşmasında medyanın oynadığı rolü ve sonraki süreci şu şekilde özetlememiz mümkün: Süreç, öncelikle sıradan bir olayın abartılı bir şekilde medya tarafından sıra dışı şekilde sunulması/temsili edilmesiyle başlamaktadır. Korku, endişe ve panik hislerini tetikleyen bu sunum aynı zamanda toplumda geçerliliği olan birtakım ön yargılarla, stereotiplerle de beslenebilmektedir. Medyanın paniğin kaynağı olarak işaret ettiği kişi veya gruplar, sadece haberlerde değil çeşitli yorumcular, siyasal otoriteler veya kamuoyunu yönlendirme gücünü elinde bulunduranlar tarafından daha kuvvetli bir şekilde vurgulanır. Bunların oluşturmuş olduğu geniş şebeke aynı zamanda, Becker'ın (2013) daha evvel belirtmiş olduğu, kuralları koyan ve uygulayan "ahlaki girişimciler"dir. Sosyal düzensizliğin nedeni, huzursuzluğun ve ahlaki çözülüşün sebebi olarak görülenler, ahlaki girişimcilerin geniş ağı sayesinde bu yönde etiketlenir, sapkınlık abartılır, paniğe dönüştürülür, sapma genişlemesi veya dalgası yaratılmış olur. Ahlaki girişimcilerin kolektif çabasıyla ve ağırlıklı olarak kitle iletişim araçları üzerindeki denetimleri dolaşısıyla toplumdaki ahlaki sınırların altı çizilir. Bu aynı zamanda ege-men güç ve otorite ile denetim mekanizmalarının iktidar sahasını da günceller. Süreç, toplumsal düzenin kontrolü için de son derece

işlevsellik taşır. Bu durum kitle iletişim araçlarının kendi gücünü hissettirmesi bakımından da elzemdir.

Ahlaki panikler genel olarak riskleri belirleme, sosyal açıdan endişe ve tekinsizlik kaynağı olabilecek durumları, kişileri veya grupları konumlandırma, anlamlandırma ve ona yönelik tepkileri yönlendirme hususlarında yaşanır. Toplumdaki sosyal mesafelere, nesnelleşmiş önyargılara ve kimi stereotiplere göre ahlaki paniğin hedefleri değişebilmektedir. Bu hedefler kimi zaman çeşitli gençlik alt kültür grupları olabileceği gibi kimi zaman göçmen toplulukları, kimi zaman da toplumsal kuralları ihlal ettikleri iddiasıyla etiketlenen yeni sapkın gruplar olabilmektedir.

Cohen, kitabının ilk bölümünün girişinde ahlaki paniğin genel mantığını verir. Toplumsal değerlere ve çıkarlara tehdit olarak algılanan veya bu şekilde toplum tarafından algılanması istenen olayların, kişilerin ya da grupların tanımlanmasıyla başlayan sürecin medya tarafından söz konusu kişi ya da grupların stereotipleştirilecek tarzda sunumuyla derinleştirildiğini belirtir. İşaret edilen ahlaki bariyerlerin gazeteciler, din görevlileri, politikacılar ve diğer kanaat önderleri tarafından tahkim edilmesine ve uzmanların görüşleriyle de desteklenmesine vurgu yapar. Devamında ise olayın ya silikleşmeye ya da daha da kötüye gidecek şekilde görünür bir hal alabildiğine dikkati çeker. Paniğin konusu olan durum ya da olay yeni de olabilir; sönük bir şekilde kolektif hafızalarda bulunup yeniden gün ışığına çıkarılmış da olabilir.

Cohen, Modların ve Rockerların “halk düşmanı” şeklinde kodlanma süreci ile ahlaki panik arasındaki ilişkiyi “sapkınlık çoğalması” modeliyle açıklamaya çalışır. Bu modele göre işleyiş süreci ilk olarak yapısal ve kültürel bağlamdaki işçi sınıfı gençliğinin durumundan ortaya çıkar; başlangıçtaki eylem sapkın şeklinde etiketlenir, toplumsal tepki ortaya çıkar. Tepki evresinde yanlış algı ve yorumlara dair envanter geliştirilir. Bu noktada çok geniş bir denetim kültürü işleme girer (medyadan polis ve mahkemelere kadar farklı aktörler denetimde roller alır). Sömürü ve çeşitli stereotipleştirmelere girilir. “Duyarlılaşma”, “dramatikleşme” ve “tırmanma” dinamikleri

devreye girer. Böylece sapkınlık daha da artar ve sapkın şekilde etiketlenen grupta iç-birlik güçlenir. Meydana gelen kutuplaşma içsel bütünleşmeyi daha da arttırır. Böylece gruplar içindeki farklılıklar veya gerilimler de ikinci plana itilmiş olur. Özellikle medyanın sunum biçimi ve kamuoyunun ahlaki panik halini diri tutma gayreti stereotiplerin pekiştirilmesine yardımcı olur. Cohen, son bölümde bunu teorize ederken, sapkınlık genişlemesi modelinin tarih-dışılık eğiliminden dolayı taşıdığı kusura da işaret eder. Öte yandan, konunun anlaşılması için, Cohen'in öne sürmüş olduğu modelin eleştiriyeye açık yanları olmakla birlikte hem zihin açıcı olduğunu hem de bu alandaki çalışmalara ışık tutacak derece öneme sahip olduğunu da belirtmemiz gerekir. Onun çalışmasının önemini arttıran bir başka nokta ise sosyolojik perspektifi hem makro hem mikro düzeyde genişletmiş olmasıdır. Ahlaki panik konusu olan gençlik gruplarının oluşturduğu alt kültürü toplumsal ve tarihsel bağlam içinde, bütünlüklü ve çok yönlü ilişki çerçevesinde ele alması, perspektifindeki özgünlüğün göstergelerinden sayılabilir. Daha önce de başta Chicago Okulu ve çevresi olmak üzere alt kültür grupları sapma ve suç sosyolojisi bağlamında ele alınmış ancak bu yöndeki çalışmaların çoğunluğunda toplumsal yapı, iktidar ve güç ilişkileri ile bağlantısı zayıf bırakılmıştı. Cohen'in analizlerinde ise toplumsal yapı, iktidar ve güç ilişkilerinin alt kültür gruplarının hem iç dinamiğini hem de onlara yönelik toplumsal tepkilerin örgütlenmesini anlama noktasında devreye sokulduğunu görmekteyiz. Buna ilaveten ne kaba ampirizme ne de teorizme kayması, teori ile pratiği uyumlu ve dengeli şekilde inşa etmiş olması da dikkate değer boyutlardan biridir.

Ahlaki panikle ilgili çalışmalara önemli bir katkı da 1970'lerin sonlarına doğru İngiltere'deki Birmingham Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi'nden gelir. Daha eleştirel ve politik bir veçheyle bu kavramın üzerinde durulur. Sözgelimi Hall vd. (1978), sokak gaspçılığının (*mubbing*) yayın organları aracılığıyla nasıl ahlaki paniğe dönüştürüldüğünü ele alırlar. Daha geniş bir perspektifte ve ideolojik çerçevede konuya yaklaşırlar. Hem Marksist teoriden beslenip (özellikle Althusser ile Gramsci etkisi yüksektir) onu yeni kitle iletişim araçları etrafındaki yaşam kültürü ile yeniden yorumlarlar

hem de ahlaki panik kavramını bu teorik güncellemeyle paralel bir şekilde dönüştürürler. Ahlaki panik olgusunu tarihsel ve toplumsal açıdan daha geniş bir bağlama oturturlar. Ampirik verilerle destekledikleri analizlerde gaspçılığın ahlaki panik konusu haline dönüştürülmesinin arkasında toplumsal denetim kültürünün egemen iktidar kalıplarınca yaygınlaştırılmak istenmesini ararlar. Sosyal demokrasinin zayıflatılmasına yönelik bu tip girişimlerin aynı zamanda göçmenlere (özellikle de siyahlara) yönelik düşmanlaştırıcı tutumları da beslediğini iddia ederler. Birincil ve ikincil tanımlayıcılardan bahseden Hall vd (1978), birincil tanımlayıcılar olarak belli olaylarda medyaya bilgi veren egemen grupları (polis), ikincil tanımlayıcılar olarak da elde ettiği bilgiyi seçip yorumlayan medyayı işaret ederler. Oluşturulan ahlaki panik ortamında yüksek düzeyde kültürel kapanmanın sağlanabilmesi için polisin tanımlamalarına ideolojik ağırlık verilir. 1980 sonrası Thatcherizm'e (Margaret Thatcher'in başbakanlığı dönemindeki muhafazakâr siyasal ittifak sistemi ve ideolojisi) yönelik siyasal eleştiriye önemli zemin sunacak olan bu çalışma, basın yoluyla yaratılan ahlaki panik ile ekonomik ve siyasal krizlerin zeminin üst-üste bindiğine ilişkin tezi bağrında taşıyacaktır. İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan ekonomik ve politik ortama paralel olarak yeni neslin özelleşmiş boş zamanının bulunması ve gençler arasında serbestliğin yayılması, önceleri uyumlu görülen toplumsal düzenin istikrarsızlığına dair bir işaret olarak o dönemde değerlendirilir. Dolayısıyla bu durumun, toplumun genelinde kaygıya yol açtığına ve ayrıca tüketim patlamasının kültürel dengeyi bozucu etkisinin Siyahlar ve Asyalılara yönelik bir tepki dalgasına neden olduğu varsayılır.¹ Geleneksel toplumsal bağların zayıflaması ve yeni kültürel formasyonların belirmeye başlamasına tepki olarak yükselen siyasal sağ kanat, aynı zamanda 1980'ler

1 Curran (1999:380-382) 1975 yılı öncesi çoğulcu-liberal eğilimli yaklaşım geleneği ile radikal araştırma gelenekleri (Marksist perspektif) arasındaki farklılaşması noktasında, radikal geleneğin sınıf çatışmasına dayalı toplum modelinin büyüsunün giderek zayıflamasıyla tedricen zayıflamış olduğunu belirtir. Keza Michel Foucault'nun çalışmalarındaki birden fazla iktidar ilişkisinin farklı durumlarda işin içinde olduğu karmaşık ve çok-yüzlü bir özeti önermesiyle bu zayıflamanın devam ettiği işaret eder.

boyunca İngiliz kimliğinin hegemonik olarak yeniden tanımlanma stratejilerini de beraberinde getirir (Stevenson, 2008:66-68). Ahlaki paniğin, medyanın egemen kültür lehine göstermiş olduğu ideolojik işlevine oturtulduğu bu genel kavrayış, siyasal eleştiri rotasını kaybetmeden yenilenecek sürdürülür. Ancak bunun dışında da çeşitli olaylara ilişkin ahlaki panik sosyolojisini besleyen ve medyanın ideolojik etkisine göndermede bulunan çalışmaların olduğunu da not etmemiz yerinde olacaktır. Whannel'in (1979) futbol holiganları üzerine çalışması, Golding ve Middleton'ın (1982) kapkaççılarla ilgili çalışmaları bunlardan sayılabilir.

Ahlaki panik kavramının gelişimiyle ilgili önemli bir diğer katkının da Goode ve Ben-Yehuda'dan (1994a, 1994b) geldiğini söyleyebiliriz. Ahlaki paniğe sosyal inşacılık ekseninde yaklaşan Goode ve Ben-Yehuda (1994a), korku, endişe, doğruluk duygusu gibi rasyonel olmayan unsurları da hesaba katarlar. Ahlaki paniğin oluşumunda beş ögenin etkisini incelerler. Bunlar; paniğe konu olan olay veya kişilere dair kamuoyunun ve medyanın gösterdiği "ilgi" ile başlar. İkincisi; "biz" ve "onlar" ayırımı yapmaya, sınır koymaya yönelik "düşmanlık" geliştirilir (stereotipleştirilen kesimlerin düşmanlaştırılması, Mod ve Rockerlar örneğindeki şeytanlaştırılma gibi). Üçüncüsü, panik nedeni gösterilen olay veya kişilere yönelik toplumsal tepkiyi anlamlı kılan "uzlaşma" örülür. Dördüncüsü, abartıya dayalı "orantısızlık" ve beşincisi de ahlaki paniğin sönümlenmesini içeren "geçicilik" yaşanır. Goode ve Ben-Yehuda (1994b) ayrıca ahlaki panik çalışmalarında Weberyan açıdan üç ideal tipleştirme/modelleme ortaya koyarlar. Bunlardan ilki sosyal tabanlı modeldir ki hayatın sıradanlığı içinde bilinen, toplumsallaşmış bir endişeye dayanır. Tehdit veya zararlı görülen kaynak mitleştirilmiş de olabilir. Yanlış olsa bile halk arasında yaygınlığa sahiptir. İkinci model ise elit-mühen-disliktir, ki Marksist perspektifin içinde değerlendirilir. Toplumda sınıfsal ve sosyal konum açısından iktidar olanların bilinçli olarak, herhangi bir konuyla ilgili abartılı veya çarpıtılmış bir şekilde ahlaki seferberliğe girerek halk üzerinde korku ve endişe yaratarak ahlaki paniğe yol açması ve böylece toplumsal denetimdeki pozisyonlarını korumaya çalışmasıdır. Üçüncü model ise ilgi grubu teorisi dir ki

bu modelde ahlaki açıdan belirli bir “kötü”ye dikkat çekmeye çalışan gruplar veya ahlaki girişimciler tarafından gösterilen çabanın sonucunda verilen tepkiye göndermede bulunulur. Ancak elit tabakadan ziyade orta tabaka ile siyasal ve idari otoritelerin gücünden istifade edilir. Bu açılıma ek olarak Goode’ın (2012) makro-panik (toplumun büyük kısmının devrede olduğu) ve mikro-panik (ahlaki azınlıkla ilgili gruplarının devrede olduğu) arasında yapmış olduğu ayırımın, ahlaki paniğin günümüz toplumlarındaki uygulanışını kolaylaştıran gelişmelerden biri olduğunu belirtelim. Bu, makroskobik ve mikroskobik açılardan kavramın işe koşulmasında önemli açılımlardan biri sayılabilir.

Kuşkusuz ahlaki panik literatürü bunlarla sınırlı değildir, farklı eksenlerde ele alınıp tartışılmış/tartışılmaktadır. Her ne kadar 1960’lardan sonra ampirik araştırmalara dayalı sapma teorilerinde gündeme gelmişse de aslında 1930’lu yıllarda Frankfurt Okulu içinde Adorno’nun (2011) da dahil olduğu ekip tarafından Avrupa’da otoriteryen (yetkeci) kişilik üzerine gerçekleştirilen araştırmalarda buna yakın bir analizin söz konusu olduğunu belirmemiz gerekir. Psikanalitik boyutların da dâhil edildiği bu araştırmalarda husumetin ikame edildiği “günah keçileri”nin hem elle tutulabilir hem de kendi gerçekliğini borçlu olduğu durumun yok olmaması için tam olarak elle tutulmaması gerektiği ifade edilir. Bu çalışmalarda, yahudi düşmanlığının yükseldiği bu dönemde (Almanya’da faşizm yılları), kalıplaşmış, nesnelleştirilmiş önyargıların (stereotipler) nasıl “nefret nesnesi” yaratmaya uygun bir bilinç ve bilinç-dışı yıkıcılık yarattığını analiz edilir. Birtakım düşmanlaştırıcı klişeler vasıtasıyla nefret nesnesine dönüştürülen Yahudilerin aynı zamanda “eziyet manisî”nin veya “eziyet fantezisi”nin de nesnesi kılındıkları, paranoid durumlarda egemen tahakküm ilişkilerinin sürdürülmesinde işlevsel rol oynadıkları belirtilir. Benzer nefret söylemlerinin benzer dönemlerde Çingenele ve yine ABD’de siyahilere de yöneldiğini belirtelim. Nefret nesnesi haline dönüştürülen farklı etnik kimlikler, göçmenler, alt kültür grupları; aslında o yılların ahlaki panik nesnelere dirler. Kitle iletişim ve ulaşım araçları, çoğulcu modern bilgi toplumu veya küresel toplum gibi kültürlerarasılığın, etkileşimin

yükseldiği, demokratik bilincin daha da yükselmesinin beklendiği günümüzde bile en az geçmiştekiler kadar nefret nesnesi kılınan ve ahlaki paniğe aracı kılınan kişiler/gruplar/olaylar gündeme getirilebilmektedir.

Ahlaki panikle ilgili literatürü besleyen önemli somut gelişmelerin yaşandığını da not etmemiz gerekir. Sapma/suç ve medya bağlantısını temel alan araştırmalarla başlayan sürecin 1980'lerde HIV/AIDS gibi riskli hastalıklara, satanizm gibi akımlara, 1990 sonrasında bilgisayarın da yaygınlık kazanmasıyla ortaya çıkan yeni kültürel dokunun medyadaki temsilinin inceleme konusu yapıldığını görmekteyiz. 2000'lerden sonra ise yeni teknolojilerin, internetin ve sosyal medyanın dâhil edildiği pek çok ahlaki panik konusunun gündeme alınıp değerlendirildiğini söyleyebiliriz. Yaşam tarzı farklılığından tutalım da çeşitli alt kültür gençlik gruplarına, uyuşturucu kullananlardan şeytanlaştırılmış/düşmanlaştırılmış azınlık gruplarına kadar ahlaki panik kapsamında değerlendirilebilecek pek çok ögenin olduğunu belirtebiliriz.

Gerek Cohen'in ve gerekse ahlaki panikle ilgili diğer temel çalışmaların çoğunlukla klasik medya diyebileceğimiz (radyo, televizyon, basın-yayın) organları esas alarak araştırma yaptıklarını, ancak günümüzdeki yeni iletişim teknolojilerin bambaşka bir toplumsal figürasyon ortaya çıkardığını ve ahlaki paniğin öznesini de değiştirebildiğini belirtmemiz isabetli olacaktır. Her ne kadar iktidar ve güç ilişkilerinde medya önemini koruyor olsa da, sosyal medyanın gücünü de yabana atmamak gerekir. Çeşitli sosyal medya fenomenlerinin de yeri geldiğinde ahlaki paniğin seferberliğini üstelenebildiklerini veya kimi zaman gerçeklikten kopuk, çarpıtılmış bir şekilde bu seferberliklerin gerçekleştirilebildiğini de akılda tutmak yararlı olacaktır. Bu açıdan internetin (özellikle de akıllı telefonların yaygınlaşmasıyla) ahlaki paniğin doğasını ve aktörlüğünü de değiştirmeye başladığını ifade edebiliriz. Bir diğer boyut ahlaki paniği üreten sosyolojik zeminin göreliliği veya özgünlüğüdür. Türkiye'deki ahlaki panikleri de Türkiye'nin kendi özgünlüğü veya kendi toplumsal bağlamı içinde değerlendirmek gerekmektedir.

Türkiye’de Ahlaki Panikleri Çalışmak

Türkiye, aslında ahlaki panikler cennetidir adeta. Diğer ülkelerde de görülen alt kültür gençlik gruplarının potansiyel tehdit taşıdığına dair medyada temsil edilen panik biçimleri dışında Türkiye’de son zamanlarda gündeme sıklıkla gelen Suriyeli göçmenler de ahlaki panik konularından olmuştur. Elbette Türkiye’nin asli meselelerinden biri olan Kürt Sorunu etrafındaki şiddet sarmalı ve kimi zaman siyasal şiddete bağlı olarak seyreden linç girişimleri de zaman zaman gündeme gelebilmektedir. Yine bulaşıcı hastalık vakaları (domuz gribi, kuş gribi gibi, vb.), kene ısırığından (Kırım Kongo Kanamalı Ateşi -KKKA) dolayı yaşanan ölümler ve hayvanlara bulaşan hastalıklar gibi konular da ahlaki paniklerin seferberlik konuları olabilmektedir. Bunlara her geçen gün yeni taktiklerle karşımıza çıkan dolandırıcılık vakaları, hırsızlıklar da eklenebilir. “Van Gölü Canavarı” gibi yerel ve bölgesel düzeyde yaşanan panikleme örnekleri de akla gelebilir. Keza dünyanın pek çok yerinde görülen ve Türkiye’de de ölüm vakalarıyla gündeme gelen çocuk oyunları ile ilgili “Mavi Balina” da internet odaklı paniklemelerden sayılabilir. Ancak bazı yapısal ve kültürel ilişki biçimleri var ki, ahlaki paniklerin üretim sahasının bu topraklarda ne kadar güçlü olduğunu da gözlere sermektedir.

Kadir Has Üniversitesi tarafından yapılan “Türkiye Sosyal-Siyasal Eğilimler Araştırması (TSSEA)” 2018 yılı sonuçlarına göre “eşcinseller yüzde 53,8 ile en çok komşu olmak istenmeyen kesimi oluşturmaktadır. Eşcinselleri yüzde 45,8 ile ‘Sığınmacı/Mülteci’ler takip etmektedir. En çok komşu olarak istenen kesim ise yüzde 57,4 ile ‘Türk’ ve yüzde 48,6 ile ‘Sünni’ler olmuştur. Katılımcılar farklı etnik kimlikten komşu olarak, yüzde 57,4 ile ‘Türk’ ve yüzde 30,1 ile ‘Arap’ istemektedir. Yüzde 33,5 ile ‘Ermeni’ ve yüzde 31 ile ‘Rum’lar en az komşu olarak istenen kimlikleri oluşturmaktadır. Bunlara karşın Türkiye’de toplumun farklı kesimleri ile ilişki kurma konusunda hoşgörülü olma durumunun arttığı görülmektedir.” (<http://www.khas.edu.tr/news/2074>).

İstenmeyen kimliklerle kurulan sosyal mesafe ve onlara yük-

nilen olumsuz anlamlar/etiketler dışında, ahlaki panik oluşturma ve devamındaki duyarlılaştırma ile şeytanlaştırma/nefret nesnesine dönüştürme veyahut nefret söylemini meşru kılma gibi ihtimalleri doğurabilecek sosyolojik iklimlerin Türkiye’de yaygın olduğunu söyleyebiliriz.

Buna Türkiye’deki medyanın görelî özerkliğinin Batıdakinden farklılığını, siyasal mekanizmaların himayesi altındaki rol ve işlevi ile toplumsal denetim kültüründeki yerini dâhil ettiğimizde bazı toplumsal kimliklerin şeytanlaştırılmasının da daha kolay olduğunu görmekteyiz. Ayrıca konjonktüre göre derecesini değiştiren siyasal şiddetin ve onunla eşgüdümlü popülist siyasetin, toplumsal reaksiyonu “linç kültürü” ile halk şeytanına dönüştürdüğü muhaliflere yönlendirme gücü ve “kontrollü medya”nın bunu meşrulaştırma edimleri de dikkate alındığında, genişletilmiş bir şeytanlaştırma dalgasının ve buna eşlik etmesi muhtemel ahlaki panik dinamiklerinin her daim yedekte tutulmakta olduğunu söyleyebiliriz. Düünden bugüne Türkiye’deki farklı siyasal iktidarların kendi otoritelerini tesis etme noktasında bu tip stratejileri ve söylemleri farklı düzeylerde kullandıklarına tarih tanıklık etmiştir. Özellikle de korku üzerinden hâkimiyet tesis etme, “suç korkusu” ile halk şeytanları yaratarak sınıfsal veya başka türden eşitsizliklerden dolayı rahatsızlıkları bu kesimlere yönlendirme, başka bir deyişle hedefi şaşırtma stratejisinde çok fazla bir şeyin değişmediğini söyleyebiliriz. Dolayısıyla siyasal şiddetin yönelimi başta olmak üzere, tekinsizliğin kol gezdiği, birtakım sabitliklerin gelişmediği bir toplumsal iklimde, her an her birey veya grup suçlu şekilde damgalanabilme, şeytanlaştırılabilme ve ahlaki panik konusu olma ihtimaline sahiptir. Başka bir deyişle, rasyonelliğin, uzmanlaşmanın ve meslek ahlakının tam oturmadığı veya popülizm dalgalarında var olan meslek itibarının da düşürüldüğü bir ortamda ve insan ilişkilerinin güvensizlik, tedirginlik, korku gibi oynak zeminde kurulduğu bir toplumsal gerçeklikte, ahlaki sınırların bazı gruplara yönelik şeytanlaştırma yoluyla çizilme eğilimi her daim olasılık dâhilindedir.

Totaliter baskı sistemi arttırıldıkça ve toplumsal denetim meka-

nizmaları sertleştirildikçe sapma çoğalmasını tetikleyecek medyanın ve siyasal erkin “duyarlılaştırma” ve nefret nesnesi yaratma çabası da ağırlık kazanabilmektedir. Kuşkusuz, bunu olanaklı kılan başka boyutlar da söz konusudur. Tarihsel, siyasal, kültürel ve zihinsel önemli boyutları yanı sıra “korku”yu diri tutan ve ahlaki paniklere pekiştiren, Türkiye’nin jeopolitik konumu ve bununla bağlantılı olarak coğrafyanın tarihsel açıdan “tekinsiz” niteliği de bunlardan biridir. Ortadoğu’daki enerji kaynaklarının emperyalistlerin iştahını kabartması ve buna bağlı olarak çatışmaların eksik olmaması ve başta Irak ve Suriye olmak üzere çeşitli çatışma bölgelerinde yaşanan gelişmelerin bir şekilde Türkiye’ye de yansımalarının olması bu tekinsizliğin bölgeselleşmesine sebebiyet verebilmektedir. Mülteciler konusu ve mültecilerin sapma ve suçla ilintili olarak çeşitli şekillerde gündeme gelişi, ahlaki paniklerin bölgesel bağlamını da dikkate almayı gerektirir. Elbette bununla da bağlantılı önemli bir diğer husus da etnik fay hatlarının çatışmaya ve gerilime yakın pozisyonda bulunmalarındır. Kuşkusuz bu durum siyasal konjonktürle de bağlantılıdır. Zira siyasal kutuplaşma arttıkça ve derinleştikçe etnik fay hatları üzerinde ilerleyen toplumsal gerilim de şiddetlenebilmektedir. Dolayısıyla bu gerilim, siyasal hatların manevrasına bağlı şekilde medyada ve diğer kanaat önderleri/teknisyenleri ile birlikte belirlenen halk şeytanlarına veya nefret nesnelere yönelik bir ahlaki seferberlik tetikleyebilmektedir. “Şüyu vukuundan beter” sözünde olduğu gibi belirli bir kesimin gerçek dışı şekilde etiketlenip söylentinin dolaşımına sokulması bile Türkiye’de ahlaki paniklikler yaratmak için yeterlidir.

Gelgelelim ahlaki panik cenneti olan Türkiye’de medya, sapma/suç ve otorite arasında geniş ölçekli toplumsal bağlantılar kuran akademik çalışmalara ne yazık ki fazla rastlayamamaktayız. Ahlaki panik terimini Türkiye’deki sosyal bilimin oyunun sahasına transfer edilmesine baktığımızda ağırlıklı olarak iletişim alanında kullanıldığını söyleyebiliriz. Ahlaki panik kavramı işe koşularak iletişim alanında üç yüksek lisans (Süslü, 2013; Koç, 2017; Yaman 2013), ve bir doktora tezinin (Kırçıl, 2009), kamu yönetimi alanında ise bir doktora tezinin (Özçetin, 2014) hazırlandığını görmekteyiz.

Süslü (2013) ahlaki panikleri, Maya inancı kaynaklı 21 Aralık 2012 tarihine dair kıyamet senaryolarını konu alan olaylar dizisini, seçilen gazetelerdeki sunum biçimlerine başvurarak inceler. Medyanın ahlaki panik oluşturma sürecindeki rolünü çerçeveleme analizi (sorumluluk, çatışma, insana ilgi, ahlakilik ve ekonomik sonuçlar çerçeveleri) ve dikotomik ilişki temelinde (hafife alma-abartma, magazinleştirme-bilimsel değer atfetme, turizm ve ekonomik beklentiler- hayal kırıklığı) ele alır. Ana akım medyada yer alan temsiller üzerinde duran Koç (2017), çalışmasında çevrimiçi oyun bağımlılığına dayalı ahlaki panikleri, medyadaki sunum şekli açısından inceler ve nasıl çerçvelendiğini analiz eder. Yaman'ın (2013), suç odaklı televizyon programlarından olan "Müge Anlı ile Tatlı Sert" örneğindeki yüksek lisans çalışması ise hem bu tipteki programların siyasi ve sosyal etkilerini ortaya koyar hem de çeşitli söylemsel stratejilerin program içine nasıl gizlenip neo-liberal kültür ile korku söylemine hizmet ettiğini analiz eder. Kırçıl (2009) ise Türkiye'deki genç suçluluğunun kitle iletişim araçlarında nasıl sunulduğuna eğilir ve bununla bağlantılı şekilde ahlaki paniğin nasıl yaratılıp sürdürüldüğünü inceler. Son olarak elinizdeki kitabın Türkçe söyleyeni de olan Türker'in (Özçetin, 2014) çalışmasından söz edebiliriz. 2000'li yılların ortalarından itibaren İstanbul'da artan kapkaç olaylarıyla birlikte toplumda yaşanan "ahlaki panik" durumu üzerinde duran Özçetin, ceza ve polis uygulamalarında bu suçlara karşı sertlik temelli girişimlerin geliştirilmesine paralel olarak medyada Kürt göçmenler ile Romanların yaşadığı bazı mahallelerin "suç yuvası" olarak nasıl gösterildiğini irdelemektedir. Özçetin, alt kültürlerle dönük bu söylemler ile suç olgularını aynı zamanda neo-liberal süreçte ortaya konan kent politikaları bağlamında ele alır ve polis stratejilerini de bu eksende eleştirel bir bakışla yorumlamaya çalışır. Haber metinlerdeki temsiller üzerinden analizler yapan Özçetin, kent/sokak suçlarının neo-liberal kent politikalarını ve kentsel dönüşüm projelerini meşrulaştıracak şekilde söylemlerde nasıl kullanıldığını açığa çıkartmayı amaçlamıştır. Korku söyleminin medya üzerinde nasıl geliştirildiğini ve belirli alt kültür ya da etnik grupların suç-

la nasıl özdeşleştirilip damgalandığını ve hatta “şeytanlaştırıldığını” çok yönlü şekilde ortaya koyması hasebiyle Özçetin’in çalışması dik-kate değerdir.

Kuşkusuz yukarıdaki tezler dışında da çalışmalar/makaleler söz konusudur. Ancak bunların ekseriyetinin iletişim ve kamu yönetimi gibi alanlarda olması ve sosyoloji disiplininde bu yönde yüksek bir ilginin olmaması düşündürücüdür. Bu durum özellikle de sosyoloji ve özel olarak suç sosyolojisi alanında çalışmak isteyenler veya normatiflik konularına kafa yormak isteyenler için önemli bir handikaptır. Asıl trajik olanın ise Cohen gibi önemli isimlerin eserlerinin yıllardır Türkçeye kazandırılmamış olmasıdır. Gerek ahlaki panik konusunda, gerekse genel anlamda sapma sosyolojisi konusunda literatürün çok önemli birikimleri henüz bu toprakların diliyle okunabilmiş değildir. Bir diğer trajik nokta ise sapma/suç sosyolojisi alanında yapılan araştırmaların çoğunlukla cezaevi istatistikleriyle sınırlı olmasıdır. Cohen kitabının “Envanter” bölümünde dramaturjik benzetmeden (Modlar ve Rockerlar draması) hareketle oyuncuların ziyade seyircilerle ilgilendiğini, sosyologların nadiren arka plana ilgi gösterdiğini belirtir. Türkiye’de ise genellikle oyunculara odaklanma söz konusudur. Seyircilere ilgi ne yazık ki henüz ne tatmin edici seviyededir ne de bu yönde epistemolojik ve kuramsal bir eğilim göze çarpmaktadır. Oysaki Türkiye’nin gerek teknsiz coğrafyasının kültürel doğasından, gerek toplumsal ve kültürel ilişkilere gömülü kolay damgalama, şeytanlaştırma ve düşmanlaştırma hallerinden ve gerekse de suç korkusu üzerinden toplumsal denetim sağlama mekanizmalarından dolayı rahat yaratılabilen ahlaki paniklerin ve şeytanlaştırmaların yöneldiği toplumsal kimliklerin çeşitliliği bir gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır. Her an herhangi bir toplumsal kimlik nefret nesnesi haline dönüşebilme ihtimalini taşıyorsa, orada ne sadece oyunculara ne de sadece seyircilere odaklanmak, tersine oyunun bütünü ve oyunun temel mekanizmasını ortaya sermek icap eder. Cohen’in çalışmasının bu yönde bir ilgi ve araştırma gündemini tetiklemesini umuyoruz.

Kaynakça

- Curran, James (1999). "Kitle İletişimi Araştırmasında Yeni Revizyonizm: Bir Yeniden Değerlendirme Çabası". Medya, İktidar İdeoloji (iç.). Derleyen ve Çeviren: Mehmet Küçük. 2. Baskı. Ankara: Bilim ve Sanat. Ss. 378-412.
- Hall, S., Critcher, C., Jeferson, T., Clarke, J., & Roberts, B. (1978). Policing the crisis: Mugging, the state, and law and order. London: MacMillan.
- Kırçıl, Aslı Güngör (2009). "Türkiye'de medya, suç ve ahlaki panik ilişkisi / Media, crime and moral panic in Turkey". İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Koç, Pelin (2017). "Ana Akım Medyanın İnternet Haber Sitelerinde Çevrimiçi Oyunlara Yönelik Bağlımlılık Temsili". Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Özçetin, Deniz (2014). Stigmatization And Criminalization of Urban Poor Through News Discourse in Turkey: Portrayal of Purse-Snatching And 'Troubled' Lower Class Neighborhoods. Yayınlanmamış Doktora Tezi. The Department of Political Science And Public Administration: METU.
- Süslü, Bilal (2013). "Toplumsal Algının Şekillendirilmesi Sürecinde Medyanın Ahlaki Panik Üretiminin Örnek Olaylarla İncelenmesi". Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Gazetecilik Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Stevenson, N. (2008). Medya Kültürleri: Sosyal Teori ve Kitle İletişimi. Çev. Göze Orhon- Barış Engin Aksoy. Ankara: Ütopya.
- Yaman, Burcu (2013). "An analysis of crime-based reality TV shows: The case of Müge Anlı ile Tatlı Sert / Suç odaklı reality TV şovları üzerine bir inceleme: Müge Anlı ile Tatlı Sert örneği". İzmir Ekonomi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Bilimleri Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- <http://www.khas.edu.tr/news/2074> (indirme tarihi: 09.02.2019)